

Д-р Пламен Пъчев

ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА ЗА МАЛКИТЕ И СРЕДНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ В БЪЛГАРИЯ

Анализиран са особеностите на правителствената политика по отношение на малките и средните фирми в периода след 1989 г., като се изтъква липсата на предприемаческа традиция в България. Подчертана е съществената роля на малкия бизнес за утвърждаване на пазарната икономика и демокрацията. Във връзка с това държавната политика за подпомагане на сектора се разглежда в няколко аспекта – наличие/отсъствие на политическа воля, на ноу-хау за съответните приоритети на висше политическо равнище, своевременност на прилагане на набеязаните мерки, ресурсна осигуреност и социално-икономическа рамка. Очертани са и четирите основни насоки, в които обикновено се насочва вниманието на индустриалната държава при провеждане мерките на икономическата политика за подпомагане на предприемаческата дейност в съвременни условия. Чрез привеждането на подходящи емпирични примери политиката на България по отношение на малкия бизнес се определя като отстъпваща по ефективност както на тази в ЕС, така и на политиката в страните от Вишеградската група. Дефинирани са пет извода, които обобщават спецификата и недостатъците на целенасоченото въздействие на държавата по отношение на предприемачеството и малкия бизнес в България.

JEL: E60; E69

От началото на социално-икономическите реформи у нас всички политически сили, както и широки обществени кръгове, под една или друга форма изразяват своята съпричастност към ценностите на индустриалните цивилизации и преустройството на централно-планираната икономика в стопанство от пазарен тип. Във връзка с това е разбираемо декларираното политическо одобрение в основата на една желана бъдеща функционираща пазарна система да бъдат заложили стопанската предприемчивост на широки социални групи. Опитът на напредналите европейски държави, както и структурирането на фирмите в икономиките на всички развити страни показва, че най-подходящ начин за реализацията на подобна цел е всестранното подпомагане на развитието и утвърждаването на сектора на малките и средните предприятия (МСП) и стимулирането на предприемачеството.

Тук няма да се спираме подробно на популярната дефиниция за тези фирми, тъй като понятието малък и среден бизнес е достатъчно институционализирано и известно. Макар че има различия в нормативното определяне на това кои именно фирми от гледна точка на техните микроикономически параметри в Евросъюза, в САЩ и Япония трябва да бъдат отнесени към малкия и среден бизнес, обединяващ фактор във всички определения е тяхната размерност. Съгласно Закона за малките

и средни предприятия, приет у нас през 1999 г., към посочения сектор (с отчитане на някои специфики и своеобрази) са възприети три подгрупи. Към микропредприятията се отнасят фирмите със средносписъчна численост на персонала до 10 човека. Групата на малките предприятия обхваща тези с персонал до 50 човека, а на средните - до 100 човека. В споменатия закон класификацията на предприятията от този сектор е допълнена и от критерии като годишен оборот, стойност на дълготрайните материални активи и структура на собствеността.¹

Според анализите на фактическото състояние на фирмите в развитите пазарни икономики от гледна точка на тяхната размерност секторът "малък бизнес" през последните 20 години обхваща около 85-90% от всички регистрирани и функциониращи фирми. Трябва да се подчертае, че по този чисто статистически показател данните в повечето източноевропейски икономики в преход вече се доближават до съответните в ЕС. Причина за това до голяма степен е свободата на стопанските субекти в новите условия да регистрират фирми и да осъществяват стопанска дейност за собствена сметка и на свой риск.

Според критериите производство на брутна добавена стойност, технологично развитие, работни места, принадлежна стойност, участие във външноикономическите отношения и др. има обаче значителни различия както по отделни държави и региони на Запад, така и в икономиките в преход. Анализът на подобни проблеми излиза извън задачите на това изследване. Достатъчно е до споменем само, че по принцип и в нашата страна се възприема възгледът за съществената икономическа и социална роля на сектора "малък бизнес". Ето защо според Националната стратегия за насърчаване и развитие на МСП, приета с Решение на Министерски съвет N 398 от 7.08.1998 г., например на МСП се възлагат надежди като:

- развитие на частната собственост, свободната конкуренция и предприемачеството;
- създаване на работни места с относително ниски капитални вложения;
- формиране на мениджърски умения у предприемачите;
- активно участие на МСП в износа;
- внедряване на високотехнологични производства и др.²

В своя актуализиран вариант Националната стратегия (приета от МС през март 2002 г.) е ориентирана към използването на предимствата на сектора, подпомагащи заетостта, своевременното внедряване на нови

¹ Вж. по-подробно Държавен вестник, 1999, бр. 84.

² Вж. България - доклад за малките и средни предприятия 1996-1999. С., Изд. на АМСР, 2000, с. 127-128.

технологии и адаптивността към измененията в стопанската конюнктура.³ Това свидетелства, че на неголемите фирми в преходния период се възлагат сериозни надежди за преустройство на националния народно-стопански комплекс и за изграждането на функционираща пазарна икономика и демократично общество.

Във връзка с това от особен интерес за нас е анализа на политиката за подпомагане на сектора на малкия бизнес.

Веднага трябва да посочим, че в държавите в преход съществуват две популярни концепции по този въпрос. Те са взаимствани от индустриалния свят и се стремят да адаптират методики и подходи, наложени се като най-подходящи в пазарноикономическите условия и проверени в стопанската практика. Ако максимално обобщим същността на тези концепции от гледна точка на техните политико-управленски, операционни и ресурсни аспекти, ще констатираме, че при едната става въпрос за осляняне предимно на “благоотворното въздействие на пазарните сили”. Тя е взаимствана по-скоро от практиката на САЩ и фетишизира един определен “автоматизъм” при развитието на икономическите процеси, в т.ч. и на предприемаческата дейност. Другата изхожда по-скоро от практиката на държавите от Западна Европа след края на Втората световна война. Ако условно приемем за подходящ модел в случая следвоенното развитие на ФРГ, ще установим, че политиката за подпомагане на сектора на МСП там включва редица елементи на масирана държавна намеса.

По-нататък ще се опитаме да изясним дали и доколко провежданата в България през цялото десетилетие на социално-икономически реформи (периода 1990 - 2000 г.) политика за подпомагане на зараждащия се малък бизнес клони към някой от двата условни модела, а ако има отклонения - да установим под въздействието на какви причини са възникнали те.

Като начало трябва да подчертаем, че след падането на Берлинската стена в България са налице относително по-неблагоприятни предпоставки за развитието на съвременно предприемачество и малък бизнес в сравнение с други бивши социалистически държави, разположени в Централна Европа. Ако игнорираме зависимостта на националната икономика на страната от икономически изостаналата Отоманска империя до 1878 г. като елемент от по-далечното минало, можем да констатираме, че наченки на местно фабрично производство - предимно в текстилната и хранително-вкусовата промишленост - се появяват у нас едва през първите десетилетия на ХХ век. При това решително преобладават сектори като земеделие, дребна търговия и

³ Вж. по-подробно България - доклад за малките и средни предприятия 2000-2002. С., Изд. на АМСР, 2002, с. 191.

занаяти. Бавният стопански прогрес на България и множеството войни в региона на Балканите са причината модерната индустриализация на страната да изостане значително и да започне едва след включването ни в СИВ. Към момента на рухването през 1989 г. на социалистическата система от съветски тип България може да бъде отнесена към страните-членки със средно равнище на индустриално развитие.

Липсата на достатъчни промишлени традиции и опит у нас преди периода на социализма (1944 - 1989 г.) и изградената "на зелена поляна" централно-планирана икономика с нейните специфични форми на собственост, големи мащаби на производство, технологии и ценности, поставят новите български предприемачи в значително по-неизгодна изходна позиция от тази на техните колеги в страните с утвърдено пазарно стопанство и даже в държавите от Вишеградската група.

Наемните работници и мениджърите в България през периода на плановата икономика в по-голямата си част са бивши земеделци, дребни занаятчии, търговци и интелектуалци или потомци на посочените социални групи. Те са формирали първия си опит в сферата на производството и услугите, както и в приложението на съвременния мениджмънт, единствено в техния специфичен "социалистически вариант".

Същевременно периодът на плановото стопанство в икономическата история на европейски държави със средно (например Унгария, Полша и Словакия) и даже високо (Чехия и ГДР) равнище на развитие на "класически" капитализъм преди Втората световна война може да се разглежда днес като само временно и наложено чрез военно-политически натиск "отклонение". Този факт поставя както политическите ръководства, така и предприемачите в държавите от Вишеградската група в относително по-благоприятни позиции по отношение изграждането на съвременен функциониращ сектор на малкия бизнес по образа на водещите индустриални страни.

Именно подобни икономически дадености и обстоятелства до голяма степен предопределят необходимостта от провеждането на последователна и активна политика за подпомагане на зараждащия се сектор на малките и средните частни фирми и предприемачеството в държави в преход като България.

Активната икономическа политика

Под икономическа политика за подпомагане на предприемачеството и малкия бизнес по-нататък ще разбираме една концептуално изяснена, дългосрочна, целенасочена и ресурсно осигурена система за въздействие на държавата (предимно в лицето на правителството), ориентирана към създаването, утвърждаването и развитието на малките и средните фирми при едновременното

стимулиране на предприемаческата и пазарната култура сред широки обществени кръгове.

Необходимостта от ускорено развитие на разглеждания сектор в икономики в преход като българската се обуславя както от т.нар. "стандартни предимства" на този сектор, така и от някои специфики. Особената полза от насърчаването на жизнеспособните малки и средни фирми и от активното стимулиране на предприемачеството в конкретния случай произтича от необходимостта своевременно да бъдат решени някои допълнителни и твърде специфични потребности на прехода в България като:

- необходимост от бързо реструктуриране на наследения от социализма тип "икономика на големите мащаби" чрез деконцентрация на много от съществуващите едри предприятия; създаване на МСП като рационална стопанска реакция на промяната в предишната интеграционна схема в "източния блок" и разпадането на пазара на СИВ;

- ликвидиране на някои от големите, неефективни и често дотирани от държавата бивши социалистически предприятия и заместването им с по-малки гъвкави фирми, функциониращи в пазарна среда;

- своевременно реагиране чрез МСП на предизвикателствата на формиращия се пазар с оглед отчитането на закономерностите на търсенето и предлагането;

- ускорено преодоляване на заварената архаична размерност на фирмите от периода на централно-планирана икономика (в т.ч. преустройство на цялата система на вътрешноотраслови и междуотраслови връзки) чрез ново структуриране на стопанските единици, вкл. като работещи в конкурентна среда МСП, както това е в развитите пазарни икономики; създаване на условия за реализация на практически проверената максима "small is beautiful" (т.е. "малкото е прекрасно");

- формиране на политически активна и стопански независима средна класа от предприемачи, която да се превърне в гръбнак на пазарната икономика и основа на демократичното общество, противодействайки на опитите на бившата партийна номенклатура да получи и в новите условия водещи икономически позиции и да манипулира политическото общество.

Решаването на изброените и някои други подобни задачи очевидно не е цел на отделните стопански субекти.⁴ Тези задачи обаче безусловно трябва да бъдат съставна част от дългосрочната стратегия за социално-икономическо развитие на държавата, която е предмет на стопанската политика на правителството.

⁴ Борман, Д., Л. Воротина, Р. Федерман. Менеджмент - предпринимательская деятельность в рыночной экономике. Гамбург, 1992, с. 7-21.

Ефективната реализация на подобна мащабна стратегия обаче е твърде трудна за средна по размери и равнище на развитие държава като България, разположена в периферен район на континента и неразпо-лагаща с необходимите ресурси и с достатъчен собствен опит от предшестващи исторически периоди. Естествено в случая благоприятна съпътстваща роля може да изиграе освобождаването на потисканата до този момент предприемчивост на широки обществени слоеве с относително добро равнище на образование, както и самите законо-дателни възможности за разгръщане на свободната стопанска инициатива след отпадането на политическите догми на комунизма. Прекомерното залагане обаче на някакви константни благоприятни обстоятелства в българското общество и на споменатия “автоматизъм на пазара” веднага предизвиква въпроса дали зад една подобна постановка всъщност не се крие нежеланието (невъзможността) за генериране на приложими идеи и провеждане на целенасочена държавна политика в тази област. От значение е също да установим съотношението между субективните ограничения и обективната невъзможност подобна държавна политика да бъде реализирана в стопанската практика.

Ето защо за целта е необходимо да отчетем някои най-съществени според нас ограничителни аспекти на една икономическа политика по принцип, а именно:

- политическа готовност (воля) за провеждане;
- наличие/отсъствие на знания и умения, споделяни от висшето политическо равнище;
- своевременно и последователно приложение на мерките;
- ресурсна осигуреност на мерките;
- общи социално-икономически рамкови условия.

Условно ще съпоставим посочените лимитиращи фактори в една примерна триада. Освен България тя включва една произволно избрана развита страна от ЕС с добре функциониращ сектор на малките и средните фирми и една средноевропейска държава от бившия “източен блок” с по-добри на този етап общи макроикономически показатели от България. Съпоставката е напълно произволна, тъй като в нея ще се обосновават твърдения единствено чрез конкретни данни от сектора на малкия и средния бизнес у нас. Относително най-неблагоприятното позициониране на България при това сравнение обаче се основава на презумпцията, че държавите от ЕС са образец за страните-кандидатки, а държавите от Вишеградската група, включени в “първата вълна” - положителен пример. Ще допуснем в случая, че страни като България и Румъния, които все-още са в “чакалнята на ЕС”, са длъжни да “наваксват”, както взаимствайки положителен опит от държавите-членки на ЕС, така и като отчитат постиженията и грешките на страните от “първата вълна”.

В действителност по отделни показатели за състоянието на своя сектор "малък бизнес" според Eurostat България заема по-добри позиции от държави, включени в "първата вълна" на присъединяването. Игнориран е също и фактът, че в хода на преговорите за присъединяването на България към ЕС глава 16 "Малки и средни предприятия" в края на 90-те години вече беше условно "затворена", т.е. оценката за прогреса в тази област в контекста на разширяването на Общността се приема като задоволителна.

Следователно обозначенията в таблицата трябва да се възприемат предимно като дискуссионна абстракция, призвана да илюстрира защитаването от нас тези.

Таблица

Сравнителна оценка на някои важни аспекти в държавната политика за стимулиране на малкия бизнес и предприемачеството в Еврорегиона

Страна \ Аспект	Развита държава от ЕС	Източноевропейска държава от Вишеградската група, включена в "първата вълна"	България като страна от "втората вълна"
1. Политическа готовност (воля) за провеждане на целенасочена и дългосрочна политика	*****	****	***
2. Знания и умения за генериране на идеи, споделяни на висше политическо равнище	*****	****	**
3. Своевременно и настоятелно приложение на набеязаните мерки	*****	****	**
4. Ресурсна осигуреност на мерките	*****	****	*
5. Обща социално-икономическа среда за провеждане на политиката	*****	****	*

Легенда:

***** - изцяло съответства на потребностите на сектора;
 ***** - ефективна като цяло, незначително се отклонява от най-добрите образци;
 **** - успешна в общи линии, но отчасти непоследователна;
 *** - приемлива, но непоследователна и уязвима от силни външни въздействия;
 ** - спорна, не способства за ефективното преодоляване на някои текущи проблеми в сектора;
 * - слабоефективна, обект на значителна критика от страна на независими експерти; предизвиква постоянни недоволства от страна на предприемачите и техните сдружения.

Характеристики на държавната политика за подпомагане на сектора на МСП и предприемачеството

Стопанската практика в държавите в преход свидетелства, че основните усилия за създаването на функциониращ сектор на малките и средните фирми и формирането на предприемаческа култура сред най-широки обществени слоеве трябва да бъдат съсредоточени в няколко основни насоки:

1. Политика за формиране на предприемачески нагласи и култура, в т.ч.:

- селекция, мотивация и обучение на потенциалните предприемачи;
- създаване на положителна представа (имидж) на предприемача в обществото;
- поощряване на креативността и успеха като резултат от упражняване на стопанска дейност за собствена сметка и риск;
- окуражаване на научните кадри да прилагат своите знания и специални умения на предприемаческото поприще;
- набиране и широко разпространение на обективна информация от полза за потенциалните предприемачи.

2. Политика за подпомагане на т.нар. "стартова фаза" на фирмата, в т.ч.:

- опростяване на административните процедури при регистрацията на МСП;
- санкциониране на корупцията и преодоляване на бюрокрацията в съответните служби; въвеждане на "обслужване на едно гише" (one stop shop);
- пряко и/или косвено финансово подпомагане чрез специализирани банки, гаранционни фондове, национални и регионални кредитни програми и др.;
- държавно подпомагане (дотиране) на бизнес-асоциациите при предоставянето от тяхна страна на консултантски и експертни услуги на предприемачите;
- предоставяне на икономически преференции за период от 1 до 3 години след регистрацията.

3. Политика в периода на укрепване и експанзия на фирмата, в т.ч.:

- предоставяне на преференции за дейности от стратегически приоритет за националната икономика - например при внедряването на

нови технологии, при разкриването на нови работни места, при регистрацията на фирми в изостанали региони и т.н.;

- предоставяне на гаранции пред финансиращи институции и/или субсидиране на инвестициите в основни фондове;
- преференции при наемане и/или закупуване на държавни и/или общински земи и сгради за инвестиционни нужди;
- субсидиране на разходите (или поне на част от тях?) за екология и/или приспадане на разходите за подобни цели от данъците;
- подпомагане и субсидиране на квалификационни мероприятия за предприемачите;
- възлагане на конкурентна основа на държавни и/или общински поръчки.

4. Стратегическа политика за развитието на МСП, в т.ч.

- изготвяне и реализиране на Национална стратегия за развитието на сектора;
- подпомагане на науката, образованието и научните изследвания;
- насърчаване на експорта и другите форми на международно делово сътрудничество;
- подобряване на общата конкурентоспособност на МСП;
- изграждане на технологични центрове и бизнес-инкубатори;
- договаряне и насочване на съществена част от ресурсите по пред-присъединителните и структурни фондове на ЕС към сектора на МСП.

По-нататък чрез анализ на избрани емпирични данни и факти, свързани с въздействието на основните аспекти на държавната политика върху приоритетни за предприемачеството и малкия бизнес сфери, ще се опитаме да идентифицираме основните проблеми и слабости на тази политика. По подобен начин ще докажем съответствието между вербалните твърдения и качествените параметри, посочени в таблицата.

Тук няма да разглеждаме подробно всички интересоващи ни въпроси, а ще се ограничим само до простото "налагане" на съответните аспекти на политиката в сферата на малкия бизнес върху някои от приоритетите за развитие на сектора в техния обхват и последователност.

Най-сложна в случая е оценката на *готовността и волята на висшето ръководно равнище за провеждането на целенасочена и перспективна политика в сектора.*

Както споменахме, в своите икономически платформи всички политически партии у нас декларират доброто си намерение да подпомагат създаването на функциониращи МСП и предприемаческа прослойка. Частично това се дължи както на невъзможността да бъде

игнориран световният опит в тази област, така и на съветите на чуждите политици и консултанти, редовно посещаващи страната след поетия курс към интеграция в Евросъюза. Тук не изключваме и наличието на субективна убеденост у някои политически лидери по въпроса за необходимостта от насърчаване на предприемачеството и малкия бизнес. Важна роля играе обстоятелството, че законодателна възможност за регистриране на частни фирми у нас беше създадена още чрез Указ N 56 от 1987 г. Не е без значение и фактът, че към началото на икономическите реформи в България вече съществуват като наследство от периода на централно-планирана икономика общо 13 066 (към декември 1989 г.) изцяло частни малки фирми. Само през първата година на прехода тяхното количество се увеличава значително и през декември 1990 г. то е вече 54 160. Към края на следващата 1991 г. количеството на частните МСП допълнително нараства почти 4 пъти и достига 218 976.⁵ През следващите години броят на включените в сектора "малък бизнес" фирми отново непрестанно расте - например в края на 1992 г. те са вече около 340 хил., за да достигнат почти половин милион през средата на 90-те години.

Този период обаче същевременно се превръща и в естествен водораздел на ентузиазма на българските предприемачи, базиран не толкова на излишъка у тях на някакви изключителни делови качества, колкото на спонтанното решение "да се пробват" на едно ново и привлекателно за тях поприще. Подобен извод се налага, ако отчетем някои интересни предприемачески мотиви за регистрация на собствена фирма през посочения период като тези, че едно евентуално забавяне би коствало на съответната личност "по-високи такси за регистрация" занаят, или че в случая лицето се ръководи от "желанието да подпомогне политическата трансформация в страната". След пререгистрацията по новата система за статистическо отчитане на стопанските субекти БУЛСТАТ се оказва, че броят на реално функциониращите частни МСП в България през 1996 г. е спаднал до само 175 277. Това количество през следващите години отново бавно нараства, за да достигне през 2000 г. 222 711 фирми.⁶

Такова значително намаление на действащите в страната МСП косвено свидетелства, наред с другото, и за отсъствието на дългосрочна политика за подпомагане на сектора. Една от причините за това неминуемо би могла да бъде и липсата на политическа готовност да се

⁵ *Puchev, Pl.* Development of the "Small Business" sector in Bulgaria. – In: Proceedings, 36th ICSB Conference. Vienna, Austria, June 24-26, 1991; *Patshev, Pl.* Profile of the Bulgarian entrepreneur. – In: FGF Entrepreneurship-Research Monographien, Band 5, p. 310-316.

⁶ България - доклад за малките и средни предприятия 2000-2002..., с. 31.

генерират съответните стопански идеи и да се реализират те в рамките на съществуващите възможности.

Подобен общ извод може да бъде илюстриран и с други примери. Така в рамките на първото комплексно изследване на разглежданите проблеми по проект по линия на ФАР "Survey on the Nascent Private Sector in Bulgaria", извършено от водещи български експерти съвместно с екип на авторитетния холандски Economisch instituut voor het midden-en kleinbedrijf за периода февруари-март 1992 г., беше изготвена Национална програма за неотложни мерки за подпомагане на предприемачеството и малкия бизнес в България, съдържаща 101 мерки. В нея като "незабавни" бяха дефинирани 74 мерки (т.е. със задачата те да бъдат реализирани в следващите месеци след приключването на проекта), като "бързи" (т.е. с реализация до една година) - 23 мерки и като "средносрочни" - 4 мерки (за реализация до 3 години). При това, като неотложни мерки бяха набелязани задачи от рода на създаването на правителствена Агенция за малки и средни предприятия, Закон за МСП и Стратегия за развитие на сектора.⁷

Наистина и трите посочени мерки междуременно вече са реализирани, но с голямо закъснение. Агенцията за МСП например е учредена през 1997 г. отначало към Министерството на промишлеността, като впоследствие преминава към МС. Законът за МСП е приет през 1999 г., а първата Национална стратегия е изготвена през 1998 г. в изпълнение на изискванията за започване на преговорите с ЕС за присъединяване на България по глава 16.

Още в споменатата първа Национална програма за неотложни мерки, изготвена от смесения международен екип през 1992 г., се предвиждаше подпомагане на кредитирането и финансирането на стартиращите малки и средни фирми. С оглед на това още през 1993 г. в рамките на двустранното икономическо сътрудничество на България с Германия започна работата по създаването на специализирана българска кредитна институция - Държавна банка за инвестиции и развитие (ДБИР), която да функционира по подобие на германските държавни инвестиционни банки за малкия бизнес Deutsche Ausgleichsbank и Kreditanstalt fuer Wiederaufbau. Проектът предвиждаше германската страна да предостави на новата банка дългосрочна кредитна линия при преференциални условия и да я подпомогне с компютърна техника и ноу-хау. Законът за въпросната държавна банка с преобладаващо държавно участие беше приет едва в края на 1996 г., но след поредната смяна на правителството през февруари 1997 г. неочаквано беше отменен.⁸

⁷ Зараждащият се частен сектор в България. Зютермеер-София, 1992, с. 12-23.

⁸ Вж. по-подробно Държавен вестник, 7.11.1996, бр. 95.

Подобни примери свидетелстват за това, че в преходния период у нас невинаги може да бъде констатирана решителна готовност и воля във висшето управленско равнище за дефиниране и провеждане в стопанската практика на политиката в подкрепа на малкия бизнес и предприемачеството. Твърде характерно за нашата политика е и обстоятелството, че външни конюнктурни влияния или вътрешни политически противоречия често изтиквават встрани икономически обосновани подходи (т.е. познатият от банковото дело crowding out - ефект). Така, макар и с голямо закъснение от датата на започване на преговорите с германската страна, Законът за ДБИР е приет малко преди да бъде свален кабинетът "Виденов". Следващото правителство на Иван Костов обаче незабавно го отмени без мотиви и без да бъде предвидена някаква алтернатива за субсидирано държавно кредитиране на сектора. Действително повече от година след отменянето на Закона за ДБИР е учредена "Насърчителна банка" АД като търговска банка с преобладаващо държавно участие по общия ред. Тази банка обаче няма възможност да предоставя преференциални кредити по схемата, която от години работи успешно в Германия. Подобни случаи ни дават основание да смятаме, че често вместо стройна концепция за развитието на сектора у нас протича едно своеобразно "мерене на политически сили", жертва на което могат да станат обосновани и консултирани с авторитетни чуждестранни експерти и институции проекти. Те свидетелстват за непоследователност в действията на най-висшето ръководно равнище по отношение на важни управленски идеи и инициативи.

Активната консултантска помощ от страна на ЕС, както и от експерти от други развити индустриални държави, заедно със становищата на местни специалисти, са значителен и приложим в стопанската практика ресурс от знания, умения и ноу-хау. Очевидно обаче този ресурс невинаги се използва от висшето управленско равнище, в т.ч. и в случаите, когато е налице материална (вкл. финансова) осигуреност на предлаганите мерки. Следователно можем да направим междинния извод, че недостатъчната подготвеност и/или нежеланието на висшето ръководно равнище у нас за провеждане на целенасочена политика в разглежданата област най-често води до забавяне или дори до игнориране на редица необходими мерки.

Отделното разглеждане на втория аспект на политиката - нейната концептуална *адекватност*, крие значителни трудности. Ако изходим от конкретните принципи в тази област, за да бъде провеждана дългосрочна и успешна политика, тя очевидно трябва както да комбинира проверени в практиката на развитите пазарни икономики идеи, знания и опит, така и да отчита спецификата на дадената страна в преход. Социо-културните различия на България, за които бегло споменахме в началото, налагат известна адаптация към местните условия на "работещи" в ЕС и най-често предлагани от чуждите експерти модели. Липсата обаче на практически опит вътре в страната, заедно с

отсъствието на решителност на най-високото управленско равнище затрудняват реализацията на цялостните концепции. Най-честото възможно решение в случая е проверката на идеите и подходите предимно чрез методиката "опит-грешка". При такъв подход обаче е твърде реален рискът от колизия с третия аспект, посочен в таблицата, а именно - *своевременната реализация на политиката*.

При методиката "учене от собствените грешки" неминуемо следва забавяне (асинхронизация), както и възниква проблемът с недостатъчните ресурси, който е особено остър в случая с България. Тук често се наблюдават развията, които потвърждават известната максима, че който не плаща навреме, плаща два пъти. Както е известно, страната има висока степен на външна задлъжнялост. Предписанията на МВФ налагат съгласуване на всички вътрешни разходи при тяхното едновременно общо съкращаване с оглед осигуряването на балансираност на бюджета като висша цел. Практиката, особено след въвеждането на паричния съвет, показва, че всеки опит да се изразходи ресурс, успехът на който не е икономически гарантиран, бива изоставян под натиска на чуждите институционални донори. Това обстоятелство влияе твърде негативно върху прилагането на управленски концепции с инвестиционен елемент, в т.ч. и тези, насочени към подпомагането на сектора на МСП.

Експертите често обръщат внимание и на факта, че разумната адаптация на чуждите операционно-концептуални схеми у нас се затруднява от липсата на подходящи процедури при вземането на решения. Причина за това може да бъде например и изтъкнатият недостатък от управленски знания и умения, както и волята за тяхната практическа реализация. При усъвършенстването на законодателната основа за развитието на сектора "малък бизнес" предлаганите нови нормативни документи най-често се анализират предимно в техния формално-правен аспект, но не и откъм влиянието им върху икономическия процес. Това често се дължи на факта, че вносителите не извършват нужния за това предварителен анализ.⁹ Например преференцията в Закона за МСП за участие на дребни частни предприемачи в процеса на приватизация за период от 3 години е ползвана едва три пъти.¹⁰

Първата Национална стратегия за развитието на сектора е изготвена също едва през 1998 г., и то главно като отговор на изискването на ЕС за водене на преговорите по присъединяването. Тя включва 7 насоки за подпомагане на сектора, в т.ч. усъвършенстване на законо-дателството, разширяване на достъпа на МСП до финансови източници и микрокредити, подобряване на информационната

⁹ Вж. Малки и средни предприятия - информационен бюлетин на АМСП. 2001, бр. 3, с. 9-10.

¹⁰ Конкурентоспособност на българската икономика - годишен доклад. С., ЦИР, 2000, с. 185-192.

осигуреност, обучението на предприемачите и облекчаване на процедурите през стартовата фаза.¹¹ Фактът, че само три години след това е изработена нова стратегия, свидетелства или за недостатъци в първия вариант, или за липсата на концептуална яснота и убеденост на най-високото управленско равнище в лицето на Агенцията за МСП какви по-точно мерки трябва да бъдат осъществени.

Анализът на проблемите, свързани със своевременното и настоятелно приложение на набеязваните мерки, може косвено да бъде подпомогнат и чрез данни за основните проблеми пред предприемачите през периода 1990-2000 г. Условно изключваме периода 1990-1993 г., тъй като по признание на експерти от самата Агенция за МСП "в първите години на прехода към пазарна икономика в България на практика не съществува държавна политика за насърчаване развитието на МСП".¹²

В едно представително комплексно изследване на състоянието на МСП като основен проблем през началната фаза е посочен достъпът до стартов капитал и кредити (общо 65.4% от анкетираните), следван от липсата на информация за правната рамка (28.1%) и намирането на подходящи помещения за дейността и земя за строителство на нужните сгради (21.7%).¹³ В друго по-късно изследване отново 63% от предприемачите са посочили същия основен проблем, следван от недостатъчната информация за правната рамка (27%), както и проблема за сградите и земята (23%).¹⁴

В края на посочения период финансовите проблеми са изместени от първото място (но само при изследване на фирмите с относително утвърдени пазарни позиции) от фактора "слабо пазарно търсене", но те пак са твърде големи при 45% от анкетираните. Достатъчно е да цитираме във връзка с това констатацията на експерти от АМСП по проблема за нормативната база, а именно, че при нея се наблюдава "известна непоследователност и нестабилност, а ефектът, който оказва върху развитието на МСП, е двойствен и противоречив".¹⁵

В последното по хронология официално изследване на сектора, извършено от АМСП, финансово-кредитните проблеми вече заемат трето място при 43% от анкетираните.

Косвено можем да заключим, че проблемите на нормативната база не са намерили своето ефективно решение през период от десет години, тъй като и в последните представителни анкети 23% от българските

¹¹ България - доклад за малките и средни предприятия 1996-1999..., с. 127.

¹² Пак там, с. 175.

¹³ Развитие на малките и средни предприятия в България. Изследване на ССИГ по Програма ФАР. С., 1996, с. 65.

¹⁴ Състояние на малките и средни предприятия в България. С., ФРП, 1997, с. 38.

¹⁵ България - доклад за малките и средни предприятия 1996-1999..., с. 95, 125.

предприемачи са посочили като препятствие пред своята дейност отново държавната бюрокрация.¹⁶

Оценката за състоянието на държавната политика за насърчаване на МСП към края на 90-те години от страна на близкия до правителството Център за икономическо развитие гласи, че през периода са били извършвани "откъслечни действия в тази насока, които обаче не бяха подчинени на обща стратегия и ефективността им беше много ниска".¹⁷

Оценката на *ресурсната осигуреност* на отделни аспекти в държавната политика в разглежданата област се улеснява от факта, че активното сътрудничество на България с ЕС в хода на присъединяването позволява ползването на ресурси за развитието на малкия бизнес както от програма ФАР, така и от редица други чужди донори. В споменатата първа Национална програма за неотложни мерки, изготвена от българо-холандски екип в началото на 1992 г., е посочено, че стимулирането на зараждащия се частен сектор "изисква финансови средства, които могат да се набавят от местни източници". Очакваните чужди финансови ресурси се препоръчва да се разглеждат като "допълнение към дотациите от бюджета, който би трябвало да пренасочи за нуждите на тази политика приходите от приватизацията или от републиканските и местните данъци и такси."¹⁸ Последвалото неблагоприятно макроикономическо развитие в страната практически през целия период на 90-те години обаче силно ограничи възможностите за заделяне на средства от държавния бюджет за подпомагане на малкия бизнес и предприемачеството. Например за целите на първата стратегия (1998-2001 г.), включваща 14 насоки за дейност, са предвидени 6 български и 8 чужди ресурсни източници за реализация на набелязаните цели и задачи. При това основните средства са постъпвали по линия на ЕС.¹⁹ Българските приноси като ресурс в случая не са целево ориентирани само към сектора на малките и средните фирми, а имат по-широк обхват и са насочени към развитието на изследванията в помощ на индустрията, към подпомагане на трудовия пазар и т.н. Или тук основна роля от началото на прехода досега играят привлечените от чужбина средства.

В най-новата стратегия за периода 2002-2006 г., включваща решаване на 42 групи проблеми, обединени в 7 приоритетни направления, не се посочва конкретен източник на необходимите ресурси. Указани са само държавните институции, отговорни за изпълнението на една или друга дейност.²⁰ Ако обаче отчетем, че освен законодателните и организационните

¹⁶ България - доклад за малките и средни предприятия 2000-2002..., с. 61.

¹⁷ Конкурентоспособност на българската икономика - годишен доклад..., с. 190.

¹⁸ Зараждащият се частен сектор в България..., с. 26.

¹⁹ България - доклад за малките и средни предприятия 1996-1999..., с. 127-128.

²⁰ България - доклад за малките и средни предприятия 2000-2002..., с. 191-197.

мерки, включени в стратегията, трябва да бъдат осъществени и някои ресурсоемки дейности, то може да се очаква, че за тяхното финансиране отново основният източник ще бъде търсен извън държавния и общинските бюджети поради ограничените възможности на последните. Косвено доказателство за такава хипотеза може да бъде последната официална информационна брошура на АМСП за актуалните програми, кредитни линии и други източници за финансиране на МСП. В тази брошура помощта за финансиране (която е най-търсена от предприемачите) се състои в офертите на 15 търговски банки, които предлагат стандартни кредити, както и финансиране по други 11 проекта на програма ФАР. Освен тях финансово-кредитно съдействие може да бъде заявено от предприемачите по линия на 10 американски, 7 германски, 4 швейцарски и 2 холандски инициативи. Посочени са и отделни проекти за многостранно сътрудничество с организации от нестопанския сектор, както и такива в рамките на двустранното сътрудничество на България с отделни държави от ЕС. Фактът, че даже информационните материали на правителствената АМСП, както и ежегодните обзорни доклади се финансират по проекти на програмата ФАР свидетелства, че ориентацията към ползването предимно на донорски средства от чужбина е преобладаваща.

По последни данни на Делегацията на Европейската комисия в София помощта за МСП и предприемачеството в България през следващите години ще възлезе на близо 40 млн. евро. В тази сума е включена схема за субсидии за малкия бизнес в областта на услугите и технологиите с общ бюджет от около 9 млн. евро (делът на ФАР е 4.7 млн. евро), изграждането на бизнес-инкубатори за технологично ориентирани фирми с общ бюджет 10.4 млн. евро (делът на ФАР е 5.6 млн. евро), Програма за грантове за МСП в сферата на културния туризъм на стойност 7 млн. евро (делът на ФАР - 5.5 млн. евро) и Програма за грантове в екотуризма на стойност 5.3 млн. евро (участие на ФАР - 4 млн. евро).

Като една от причините за повишената потребност от външно финансиране и значително чуждо подпомагане на политиката за укрепване на сектора на МСП и предприемачеството в България условно може да бъде изтъкната *неблагоприятната социално-икономическа среда в страната*. След въвеждането на паричен съвет у нас беше наложена система за съгласуване на всички аспекти от икономическата политика на правителството с МВФ. Това ограничава възможностите да бъдат реализирани някои инициативи по стимулирането на отделни отрасли и сфери в националната икономика, в т.ч. и сектора на МСП, за които няма предварително одобрение от чуждите донори. Нестабилната политическа ситуация и честата смяна на правителства, военните конфликти на Балканите и други неблагоприятни фактори, които не са характерни за страните в преход от Вишеградската група, създават допълнителни препятствия пред растежа на МСП в България. Не е

случаен и фактът, че през втората половина на 90-те години в повечето представителни анкети предприемачите изтъкват проблеми, произтичащи от околната икономическа среда. Те отбелязват, наред със споменатите проблеми, и препятствия като намалено платежоспособно търсене, високо данъчно облагане, затруднен достъп до външни пазари, отсъствие на ефективна инфраструктурна и институционална поддръжка за технологичен растеж и диверсификация и др.²¹

В обобщение можем да направим следните основни изводи:

1. Опитът от изминалите повече от 10 години на социално-икономически преход показва, че създаването на жизнеспособен и ефективен сектор на МСП у нас е възможно предимно чрез активната държавна политика за подпомагане на предприемачеството и реструктуриране на наследството от централно-планираната икономика.

2. Ослабянето единствено на "вътрешните механизми" на пазарната икономика и на свободното демократично общество за активизиране на предприемаческия потенциал в конкретния случай не е достатъчно, тъй като крие риск от забавяне на решаването на основните проблеми в този сектор. В случай на натрупване на неблагоприятни политически и военни фактори (като войната в Югославия), може да се констатира и нарастване на стопанската престъпност и увеличаване дела на сивата икономика.

3. Възникващите проблеми в сектора на МСП са различни в отделните източноевропейски страни в преход. Тяхното своевременно решаване обаче е препоръчително, тъй като натрупванията на нерешени проблеми и отлагането на важни управленски решения могат да доведат до устойчиви негативни последици за цялата икономика. В такъв случай отстраняването на пропуските изисква повече усилия и значително по-големи средства.

4. Целесъобразно е концепциите за провеждане на цялостната политика за подпомагане на МСП в страни в преход като България да бъдат изготвяни с отчитане на някои специфики. Поради съществуващите организационни, административни, социо-културни, финансови и други различия, невинаги готовите европейски и световни схеми "работят" навсякъде еднакво.

5. При наличието на сериозни икономически затруднения и липса на достатъчно собствени ресурси, както е у нас, провеждането на последователна и ефективна политика в помощ на зараждащия се сектор на МСП до голяма степен зависи от значителното подпомагане с финансов ресурс и концепции от чужбина.

8.V.2003 г.

²¹ България - доклад за малките и средни предприятия 2000-2002..., с. 55-65.